

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMANISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**ZMĚNY PROVEDENÉ V KUBÁNSKÉM HOSPODÁŘSTVÍ PO
NÁSTUPU FIDELA CASTRA K MOCI A JEJICH DOPAD NA
SOUČASNOU SITUACI**

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

Autor práce: Martina Olecká

Studijní obor: Francouzský jazyk pro evropský a mezinárodní obchod

Ročník: 3

2009

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č.111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice, 22. dubna 2009

ANOTACE

OLECKÁ, Martina. Změny provedené v kubánském hospodářství po nástupu Fidela Castra k moci a jejich dopad na současnou situaci. Bakalářská práce. České Budějovice, 2009.

Cílem této práce je analýza změn, které byly provedeny v kubánském hospodářství po převzetí moci Fidelem Castrem. Tato analýza bude zasazena do politického kontextu dané doby. Práce by měla sledovat následky těchto změn v daném historickém období až do dnešní doby.

ANNOTATION

OLECKÁ, Martina. The changes in cuban economy after Fidel Castro's taking power and their influence on current situation. Bachelor thesis. České Budějovice, 2009.

The aim of this thesis is analysis of changes which were made in cuban economy after Fidel Castro's revolution. This analysis will be considered together with political aspects of the epoque. The thesis should reflect results of these changes nowadays.

PODĚKOVÁNÍ

Především bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce Mgr. Pavlu Markovi, Ph.D za pomoc a rady v průběhu psaní práce. Také bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům za jejich podporu.

OBSAH

Úvod	7
1.Vývoj Kuby před Castrovou revolucí.....	9
2. Castrova revoluce a první ekonomické reformy.....	17
3. Karibská krize a její hospodářské důsledky.....	25
4. Ve víru dluhů 1968-1989.....	30
5. Nový svět.....	33
Závěr.....	37
Seznam použité literatury.....	39
Přílohy.....	41

Úvod

Dnes žijeme ve světě, který je navzájem provázán a propojen mnohými vztahy. Člověku, kterému svět okolo není lhostejný, by mělo být zřejmé, že nelze přehlížet tyto vzájemné souvislosti, které se ovlivňují, mění a přizpůsobují v závislosti na změně toho či onoho faktoru. Také by pro moderního člověka dnešní doby mělo být samozřejmostí uvědomění si těchto vztahů a jejich pečlivé zkoumání a analyzování. Není možné ignorovat určité věci jen proto, že se dějí na opačné polokouli světa. Dnes už dávno neplatí, že to, co se nás přímo netýká, nemá na naše životy vliv.

Jeden z nejlepších příkladů takovéto provázanosti vztahů je právě i Kuba. Tato „perla Karibiku“ měla vždy velmi pohnutou historii, určovanou mnoha vnějšími i vnitřními vlivy. Nakolik zde byla provázána politika s hospodářstvím státu bude předmětem zkoumání této práce. Jak moc mohlo politické rozhodnutí několika málo osob ovlivnit ekonomickou situaci? A naopak, jak moc mohl ekonomický propad tlačit státníky k určitým rozhodnutím? A v neposlední řadě je zde samozřejmě otázka, nakolik tyto ekonomicko-politické vztahy ovlivňovaly a stále ovlivňují životy běžných občanů?

Kuba je svérázná země. Kubánci samotní jsou známí pro svoji vřelost, impulzivnost, ale také například lenost. Těžko zkoumat, zda-li by Kubánská revoluce měla naději na úspěch v zemi, kde se lidé tak snadno nenadchnou pro sílu okamžiku a pro revoluční hesla a ideje. Důležité proto bude nahlížet na celou práci jako na komplexní soubor všech politických a hospodářských faktorů dané doby, které nevyhnutelně zahrnují i dědictví bývalých režimů a historie. A také stále musíme mít na paměti specifičnost kubánského příkladu v tom, že tyto zcela konkrétní faktory nemůžeme libovolně přenášet z prostředí jednoho státu do jiného.

Kuba je dnes jedním z mála socialistických států, který přežil rozpad Sovětského svazu v roce 1989. A i když se běžný kubánský lid neustále ve svém každodenním životě potýká s následky hospodaření své revoluční vlády, i tak model socialistické ekonomiky na Kubě stále přežívá.

Cílem této práce bude komparativní analýza kubánského hospodářství. Tato analýza bude zahrnovat historické, politické a ekonomické faktory dané doby. Práce se bude zaměřovat zejména na ekonomická rozhodnutí v době nástupu revoluční vlády a na jejich pozdější následky, které mají vliv i na dnešní situaci, ve které se Kuba ocitla.

Ale také bude nutné zmínit historické pozadí, které k revoluci vedlo a které také mělo vliv na pozdější formování kubánské revoluce jako socialistické.

Hlavními cíli by pak měly být nejen analýza změn v kubánském hospodářství, ale také analýza vzájemné provázanosti ekonomiky a politiky.

1. Vývoj Kuby před Castrovou revolucí

Díky své výhodné strategické poloze byla Kuba vždy předmětem zájmu mnoha světových mocností. Není to však jen strategická poloha, co určovalo vývoj Kuby. Říká se, že díky svému šťastnému umístění v Karibském moři je nejen od pradávna křižovatkou obchodních cest, ale hlavně zde panuje tak příznivé podnebí, že Kubánci sami s oblibou hovoří o své půdě jako o nejlepší na světě a rádi tvrdí, že v podstatě cokoli do kubánské půdy zasadíte, to bez problémů vyrostete. S trochou nadsázky lze toto jejich tvrzení považovat za pravdivé. Kubánská půda je skutečně velmi úrodná a má velmi vysokou bonitu. Zemědělství bylo tudíž odjakživa hlavním rysem celého národního hospodářství. Proto lze pochopit, proč již od konce 18. stol. kubánská ekonomika zcela spočívá na plantážním hospodaření. Převažovalo pěstování cukrové třtiny a později také tabáku. Politický i hospodářský vývoj Kuby se téměř vždy vymezoval zejména vůči politice sousedních Spojených států amerických. Ostrov Kuba je od amerického pobřeží vzdálen pouhých 150 kilometrů, což bylo také i mimo jiné příčinou zvýšené pozornosti, kterou USA Kubě věnovaly.¹

Důležitým mezníkem na kubánské cestě ke světovému prvenství ve vývozu cukru byl rok 1791, kdy došlo k povstání kreolů na ostrově Haiti.² To pro tuto francouzskou kolonii znamenalo ztrátu prvního místa ve světové produkci cukru. Naopak pro Kubu a ostatní karibské oblasti tato vzpoura znamenala otevření světového trhu s cukrem. V letech 1792 – 95 proto nastal obrovský rozmach výroby cukru na Kubě, která se rychle velké poptávce začala přizpůsobovat a podřídila tomu celé své hospodářství. Výrobě cukru pro světový trh se muselo hodně obětovat. Zejména to znamenalo mít dostatečné množství půdy nejen na plantáže cukrové třtiny, ale i na dřevo, které je nutné jako palivo v cukrových rafinériích a jako stavební materiál. Bylo nutné také vybudovat dopravní síť, kterou se třtina dopravovala do přístavů. Díky masivnímu přílivu kapitálu z prodeje cukru to vše však nepředstavovalo žádný problém, a tak se Kuba v roce 1837 stala vůbec první karibskou zemí, kde byla vybudována železniční trať. Je zcela zřejmé, že tento rychlý vývoj Kuby a její ekonomiky přitáhl pozornost světových mocností, zejména blízkých Spojených států. Na Kubě a v dalších zemích Latinské Ameriky se začaly prosazovat velké americké podniky, například United Fruit Company nebo Western Union Company. Ty skupovaly většinu zemědělské

¹ Josef OPATRŇÝ, *Kuba. Stručná historie státu*, Praha 2002, s. 16.

² V tehdejší době byl ostrov znám jako Saint-Domingue. K tomuto tématu vyšla například kniha: Christian BUCH, *Nezávislost San Dominga*, Praha 1981.

půdy a drobní rolníci a zemědělci pak byli nuceni pracovat za nedostačující mzdy na plantážích cukrové třtiny, které, ač ležely na Kubě, de facto náležely Spojeným státům.³

Politicky byl konec devatenáctého a začátek dvacátého století na Kubě poznamenán bojem mezi Španělskem a Spojenými státy o moc na ostrově. Kuba byla španělská kolonie, ovšem v 19. století se objevila první osvobozenecká hnutí za nezávislost. Země oscilovala mezi dvěma hlavními proudy. Havanská elita prosazovala nezávislost na Španělsku a připojení se k USA. Naproti tomu existoval druhý směr, který požadoval totální nezávislost Kuby, jak na Španělsku tak na Spojených státech. Nejvýznamnějším představitelem právě onoho druhého proudu byl básník José Martí, který se díky svému boji za nezávislost stal důležitou postavou kubánských dějin.⁴ Martího odkazu se dovolával již ne jeden kubánský státník, Fidela Castra nevyjímaje.⁵

Martí sice bojoval za nezávislost na Španělském království, ale zároveň právě zrazoval od připojení k USA. Často upozorňoval na nebezpečí, které pro kubánskou nezávislost plynulo z blízkého sousedství s USA. Věděl, že Spojené státy si uvědomují ekonomickou sílu, která dosud ležela nevyužita v kubánské cukrové třtině a tabáku. Právě od Martího pochází později tolikrát citované přirovnání USA k žralokovi, který se snaží spolknout malou sardinku – Kubu. Když pak José Martí zahájil svůj osvobozenecký boj, nemohl tušit, že z ekonomického i politického hlediska budou výsledky ještě horší, než dřív. I když nebyl José Martí žádný bojovník, přesto se o vojenskou akci pokusil. V dubnu 1895 se Martí se skupinkou spojenců vylodil na východě Kuby a vydal se do hor. Toto obnovení kubánské války za nezávislost však mělo katastrofální následky. USA toho totiž využily jako záminky k vojenské intervenci proti Španělsku. Tím v roce 1898 vypukla španělsko-americká válka. Vylodění v Karibiku znamenalo v konečném důsledku porážku Španělska a definitivní ztrátu jeho kolonií, tedy Kuby, Portorika a Filipín. Spojené státy svého dominantního postavení využily k zařazení nechvalně známého Plattova dodatku ke kubánské Ústavě z 21. února 1901.⁶ Tento dodatek byl přijat do Kubánské Ústavy jako záruka konce okupace Kuby americkými vojsky. Naproti tomu však de facto z Kuby vytvořil „svobodný závislý stát“, který byl trvale pod dozorem USA. Plattův dodatek

³ Richard GOTT, *Kuba. Nové dějiny*, Praha 2005, s. 25.

⁴ Z nejkvalitnějších životopisů José Martího lze citovat např. Josef OPATRŇÝ, *José Martí*, Praha 1975.

⁵ J. OPATRŇÝ, *Kuba*, s. 21.

⁶ Tamtéž, s. 22.

zajišťoval Spojeným státům americkým právo kdykoli legálně vojensky intervenovat na ostrově, vytvářet na Kubu ekonomický nátlak nebo například zakládal nárok USA na námořní základnu Guantanamo, která je dodnes americkým územím na Kubě. Veškerý vývoj země byl zastaven a znemožněn a Kuba se vydala vstříc celkové závislosti na USA.⁷ Navíc Spojené státy zastavily téměř veškerý vývoj ekonomiky na ostrově díky takzvaným recipročním smlouvám, které měly také svůj původ v Plattově dodatku. V tomto dodatku se mimo jiné hovoří o uměle stanovených cenách na vývoz cukru a je zde vyjmenováno všechno zboží, které napříště Kuba musela dovážet z USA za velmi nízké ceny. Toto způsobilo praktické ochromení všech výrobních sektorů s výjimkou právě výroby cukru a znamenalo to také neblahé posílení monokultury cukru na ostrově. Tyto smlouvy zajišťovaly pro USA velice levný dovoz surového cukru z Kuby výměnou za export některých amerických výrobků na ostrov za ceny, kterým kubánská ekonomika nedokázala konkurovat. Tímto způsobem bylo posílení závislosti Kuby na dovozu z USA, a také tím byla podpořena monokultura cukru na ostrově.⁸

Ještě hůř však dopadl Martího osvobozenecský boj na Kubě. Po válce navíc zůstala země v totálním chaosu i přes snahy Američanů. U moci se vystřídalo hned několik vlád, které ovšem nikdy politicky nepřežily dlouhou dobu. Politika země byla nestabilní, hospodářsky byla Kuba závislá víc než kdy dříve a obyvatelstvo se bouřilo. Spojené státy se také zasadily o to, aby po jejich odchodu z Kuby, vládla zemi politická elita příznivě nakloněná přítoku amerického kapitálu na ostrov. To také znamenalo otevření se kubánské ekonomiky ještě víc směrem k americkým trhům. Stále více zemědělské půdy se tak dostávalo do rukou velkých amerických trustů jako již právě zmiňované United Fruit Company. Ostrovu začaly v první řadě vládnout zájmy amerického hospodářství a Kuba se přerodila z banánové na cukrovou republiku.⁹ „Koncerny, havanská politická elita a velkostatkáři profitovali z cukrového boomu, zato na venkově se sociální problémy dramaticky přiosťřily, neboť starobylé venkovské struktury drobného rolnictva byly zničeny a příliv přistěhovalců afrického původu z Karibiku prudce zvyšoval počet sezónních dělníků. Dokonce v té době vzniká na ostrově pojem *sacarocracia*, tedy cosi jako cukrová aristokracie. Šlo o bohaté velkostatkáře, kteří vlastnili většinu zemědělských plantáží v kraji, případně

⁷ J. OPATRŇY, *Kuba*, s. 24.

⁸ R. GOTT, *Kuba*, s.34.

⁹ Tamtéž, s.34.

byli majiteli velkých latifundií na zpracování cukrové třtiny a byli placeni dolary přímo americkými koncerny. ¹⁰

Do této neutěšené situace zasáhly volby roku 1925, které vyhrál nadějný mladý politik Gerardo Machado Morales. V napjaté situaci v zemi Machado zvítězil i díky svým vizím ekonomických a politických reforem. Chtěl se vyvázat se závislosti na Spojených státech, a také bojoval za to, aby se kubánská ekonomika stala soběstačnou. Možná by se mu to vše podařilo, nebýt toho, že do jeho vládního období nemile zasáhla světová hospodářská krize dvacátých a třicátých let dvacátého století. Machado nedokázal splnit své předvolební sliby a země se opět dostala do víru nepokojů a protestů. Machado se uchýlil k poslednímu možnému řešení, jak si udržet moc v zemi, a vyhlásil režim diktatury. Na Kubě tak nastalo nechvalně známé období *Machadata*, doba teroru, potlačování demonstrací policejní silou a politické nesvobody. Díky své politice Machado vešel ve známost jako „*tropický Mussolini*“. ¹¹ Je samozřejmé, že za stavu, jaký v té době na Kubě panoval, vznikala stále větší tlak společnosti na změnu. Havanská elita si sice neměla v zásadě nač stěžovat, spokojená byla i americká smetánka, jejíž značnou část příjmů tvořily právě kubánské cukrové peníze, ovšem kubánská inteligence i běžné obyvatelstvo byli stále více nespokojení. A tak v atmosféře rostoucího strachu a odporu k vládě propukla v roce 1933 generální stávka. Machado nyní již věrný přítakávač americké politiky na ostrově, žádal USA o podporu zcela v duchu Plattova dodatku. Z Plattova dodatku totiž těžily nejen Spojené státy, ale i slabé kubánské vlády. USA měly právo kdykoli intervenovat, často se ale tohoto práva dovolávala i nejedna kubánská vláda, když se situace v zemi stala neúnosnou, nebo opozice příliš silnou a hlasitou. Také Machado se v roce 1933 tedy dožadoval americké pomoci. Ta ale bohužel pro něj nepřišla. ¹²

Prezidentem Spojených států se totiž v té době stal Franklin D. Roosevelt, který v duchu tzv. *politiky dobrého sousedství* ¹³ nejprve vojenskou intervenci na ostrově zamítnul a poté v roce 1934 Plattův dodatek zcela zrušil. Vláda Gerarda Machada

¹⁰ José DE VILLA - Jürgen NEUBAUER, *Máximo líder Fidel Castro*, Praha 2007, s. 33-34.

¹¹ Angelo TRENTO, *Kuba. Od revoluce k dnešku*, Praha 2006, s. 17.

¹² Pierre FERRANDEZ – Jacques FERRANDEZ, *Cuba Père et Fils*, Paris 2008, s. 24.

¹³ Prezident Roosevelt si velice dobře uvědomoval stále větší nepopularitu, kterou USA měly v zemích Latinské Ameriky. Sílicí odpor narušoval tradiční obchodní a politické vztahy. Roosevelt chtěl pověst Spojených států zlepšit takzvanou *politikou dobrého sousedství*, kterou vyhlásil záhy po svém zvolení. Jejím základem bylo zejména omezení zasahování do politiky cizích států. J. OPATRŇÝ, *Kuba*, s. 48.

Moralese skončila neslavně. V roce 1933 vypukla v zemi generální stávka a Machado uprchl ze země.¹⁴

Do čela Kuby se nyní dostal prezident Ramón Grau San Martín. Ten jmenoval vrchním velitelem ozbrojených sil země plukovníka Fulgencia Batistu. Právě Batista se následně stal na dlouhou dobu nejdůležitějším mužem v zemi. Armáda byla pod jeho přímým velením, navíc měl v řadách vojáků a běžného obyvatelstva mnoho sympatizantů. Také ale dokázal vyjednávat s představiteli USA, takže získával podporu i od „mocného souseda ze severu“. Tak se stalo, že i když se v prezidentském paláci v Havaně vystřídalo několik prezidentů, faktickou moc v zemi držel Fulgencio Batista. Oficiálně byl Batista prezidentem Kuby v letech 1940-1944 a poté znovu v letech 1950-1958.¹⁵

Podporu běžného obyvatelstva i sympatie USA si získal zejména prosazením Ústavy z roku 1940. Ta byla považována za jeden z nejdokonalejších základů demokratického státu, a to nejen v Latinské Americe. Zaručovala všechna práva občana, odstraňovala jakoukoli rasovou diskriminaci, garantovala všechna práva ženám. Obsahovala také důležité články v sociální a pracovní oblasti. Avšak obecně formulované články sice dodávaly příslušný lesk Batistově Ústavě, ale nesloužily k ničemu bez přijetí příslušných zákonů, k čemuž mnohdy nedošlo.¹⁶

Vládě generála Batisty z ekonomického hlediska prospěla druhá světová válka. Ta byla příčinou zhroucení evropských i asijských produkcí cukru a pro Kubu se tak nečekaně otevřela nová zlatá éra cukrovarnictví. „V letech 1940-1944 úroda cukrové třtiny vzrostla z 2,7 milionů tun na 4,2 milionu a hodnota surového cukru stoupla ze 110 milionů na 251 milionů dolarů. I když evropské trhy byly ztraceny a částečně ztracen byl také trh v USA, byly to pro Batistovu vládu skvělé roky.“¹⁷

Během Batistovy vlády se brzy téměř celá ekonomika státu začala orientovat na USA. Spojené státy představovaly mocný a neutuchající příliv peněz do malého ostrovního státu, který díky tomu posílil svou ekonomickou situaci na světovém trhu. Ale zároveň se začal i zcela nebezpečně oddávat pouze výnosnému pěstování cukrové třtiny. Zavedení monokultury cukru bylo pro Kubu požehnání i pohroma zároveň. Díky druhé světové válce se sice Kubě otevřely světové trhy s cukrem a ostrov najednou velice rychle zbohatl, ovšem druhou stranou mince bylo jednostranné

¹⁴ A. TRENTO, *Castro*, s. 25.

¹⁵ P. FERRANDEZ – J. FERRANDEZ, *Cuba*, s. 8.

¹⁶ J. OPATRŇÝ, *Kuba*, s. 67-68.

¹⁷ R. GOTT, *Kuba*, s. 188.

zaměření celé ekonomiky pouze na zemědělství, na pěstování a vývoz surové cukrové třtiny. Čím více se země stávala závislou na světové poptávce po cukru, tím méně měla prostoru pro změnu hospodářství a dnes už klasický model přechodu ekonomiky od výrazně zemědělské k industrializaci. Kuba tímto přerodem nikdy neprošla a její hospodářství zůstalo závislé na cukru.¹⁸

Batista otevřeně podporoval politiku Spojených států a nijak se nebránil jejich vlivu na ostrově. Vítal americký kapitál, který se na ostrov dostával. Nebylo tajemstvím, že Batista pozval do Havany mimo jiné i americké gangstery a mafiány, kteří se nemuseli z jeho strany obávat žádných sankcí, a proto na Kubě nastal nechvalně známý kolotoč praní špinavých peněz v kasinech a nevěstincích. Z období let 1950 – 1958 ale také například pochází čilá obchodní aktivita amerických prodejců automobilů. Kubánci, rychle zbohatlí i díky těmto špinavým penězům, nakupovali luxusní americká auta. Po Castrově převratu z roku 1959 byl tento i prakticky veškerý další obchod zastaven, a proto dnes na Kubě můžeme takřka kdekoli narazit na velké množství těchto amerických automobilů z padesátých let, které jsou stále funkční a neodmyslitelně patří ke koloritu dnešní Kuby. Navíc ve Spojených státech panovala prohibice a Batistova vláda tak čerpala cenné dolary právě z kapes žíznivých turistů z USA.¹⁹

Na politickém poli ztrácel Batista stále více příznivců. Často mu byla vytýkána právě ona přílišná spolupráce se Spojenými státy. Dostalo se mu nelichotivého označení „muž Američanů“. V zemi byla stále patrnější nespokojenost a stále otevřenější kritika. Dne 26. července 1953 proběhl do té doby nejvýraznější pokus na svrnutí Batistova režimu²⁰. Rozhodně to však nebyla ojedinělá akce. Již v roce 1952 vznesl Fidel Castro Ruz žalobu na Batistův převrat k Nejvyššímu soudu. Obviňoval v ní mimo jiné Batistu z manipulace demokratických voleb a z nelegálního vítězství. Bylo zřejmé, že takováto žaloba neměla naději na úspěch, nicméně Castrovi později dobře posloužila jako jeden z důvodů, proč se nakonec rozhodl k násilnému útoku na kasárna Moncada. Castro později zmínil, že když se mu nedostalo možnosti proti režimu bojovat legální cestou, musel se uchýlit k násilnému způsobu. Mladý právník Fidel Castro Ruz společně s partou kamarádů zorganizoval útok na kasárna Moncada v Santiago de Cuba. Přestože akce ztroskotala také díky školácké nepřipravenosti a

¹⁸ Valtr KOMÁREK, *Kronika zoufalství a naděje*, Praha 2004, s. 51.

¹⁹ P. FERRANDEZ – J. FERRANDEZ, *Cuba*, s. 9.

²⁰ J. DA VILLA – J. NEUBAUER, *Máximo líder*, s. 43.

naivitě mladých odbojářů, celá událost měla daleko větší následky, než by se původně mohlo zdát.²¹

Po nevydařeném útoku byli Fidel Castro a jeho spolubojovníci uvězněni, a měli být v tajnosti odsouzeni. Proces se však dostal na veřejnost a celá kubánská společnost jej ostře sledovala. Fidel Castro odmítl obhájce a rozhodl se hájit sám. Tak se během tohoto procesu Fidel Castro dostal do širokého povědomí společnosti, což mu později zajistilo podporu při dalších akcích. Castro byl obratným řečníkem a ze své obhajovací řeči udělal vlastně otevřenou obžalobu Batistova systému. I když sám pocházel z velkostatkářské rodiny, postavil se Castro do role jakéhosi obhájce chudých, který v pestrých barvách vylíčil nelítostné podmínky, v jakých na Kubě žili tisíce drobných rolníků. Mimo jiné také v oné slavné obhajovací řeči „*Dějiny mne osvobodí*“ využil kritické ekonomické situace, ve které se země ocitla. „Zatímco do stavby luxusních hotelů, jako byl Havanna Hilton, plynuly miliony dolarů a pro bohaté americké turisty se otvíralo jedno kasino za druhým, na venkově se problémy přiostrřily. V roce 1952 pracoval zemědělský dělník průměrně 108 dní v roce, během sklizně cukrové třtiny, zbývajících 257 dní byla „mrtvá sezóna“ bez výdělku. Z celkového počtu pěti a půl milionu obyvatel byl milion lidí ve výdělečném věku bez stálé práce. Polovina obyvatelstva, hlavně lidé na venkově a na předměstích, žila bez elektrického proudu. Lidé ve městech platili až třetinu svých příjmů za nájem, půl milionu lidí žilo ve slaměných chýších, barabiznách z prken nebo pod širým nebem bez hygienických zařízení a bez lékařské péče.“ To byla čísla, která Castro uvedl v proslovu na svou obhajobu v říjnu 1953. I možná právě kvůli této plamenné řeči byl Castro nakonec odsouzen k patnácti letům vězení na Borovém ostrově (*Isla de Pinos*). Batista věděl, že v Castrovi má silného soupeře.²²

Samozřejmě, že Castro si velice dobře uvědomoval, že síla zemědělského státu leží především ve venkovském obyvatelstvu. Proto také věnoval nemalou část své obhajovací řeči právě situaci na venkově, která byla v dobách Batistovy vlády víc než neutěšená. Osmdesát pět procent malých rolníků na Kubě muselo platit pachtovné a žilo pod neustálou hrozbou, že bude ze svých pozemků vyhnáno. Více než polovina nejúrodnější zemědělské půdy byla v zahraničních rukou. V provincii Oriente, která byla svou rozlohou největší, sahaly pozemky United Fruit Company a West Indian Company celistvě od severního k jižnímu pobřeží. Žilo tam na dvě stě tisíc rolnických

²¹ A. TRENTO, *Castro*, s. 41.

²² J. DA VILLA – J. NEUBAUER, *Máximo líder*, s. 51.

rodin, které často neměly ani píd' země, aby tam mohly zasít něco k obživě svých hladových dětí. A vedle toho leželo asi 400 000 hektarů úrodné půdy ladem. Velké americké koncerny měly ve zvyku skupovat většinu zemědělské půdy, která byla k dostání, bez ohledu na to, zda pak byly schopny zajistit pracovní sílu, která by tuto půdu obhospodařovala. Běžnou realitou se tak stalo, že mnoho hektarů kvalitní zemědělské půdy leželo ladem, protože dělníci nestačili na její obdělání. Tato půda byla však majetkem amerických trustů a nesměla se tedy využívat k ničemu jinému než k pěstování třtiny.²³

Avšak do celé situace významně zasáhly všeobecné volby v listopadu 1954. Nikdo nepochyboval o jejich výsledku, neboť bylo všem jasné, že Batista dokáže vše zmanipulovat ve svůj prospěch. Situace v zemi se ale přiosvětila a bylo čím dál častěji slyšet kritiky Batistovy vlády. Batista se pokusil situaci zmírnit tím, že dal odstranit cenzuru a zavedl svobodu tisku. Ještě přátelštější krok pak učinil, když po volbách vyhlásil všeobecnou amnestii. Z této amnestie chtěl sice skupinu kolem Castra vyjmout, ale *bojovníci od Moncady*²⁴ byli v zemi natolik populární a celý případ natolik sledovaný veřejností, že chtě nechtě musel nakonec Batista propustit i je. A to byla možná právě ona osudová chyba, která vedla až k slavné revoluci z roku 1959, a která nakonec připravila Batistu o politickou moc v zemi.²⁵

Fidel Castro po svém propuštění emigroval z Kuby a uchýlil se do exilu v Mexiku, kde začal připravovat revoluci a státní převrat proti Batistovi. V Mexiku také dozněla jeho vize ekonomických reforem, o které hlavně chtěl svoji moc v zemi opřít. V tom mu také velice pomohl mladý argentinský lékař Ernesto Guevara, se kterým se Fidel Castro v Mexiku setkal.²⁶

Ernesto Guevara, řečený Che²⁷, byl zapřísáhlý socialista. Během svých cest po jižní Americe se často setkával s příklady utlačování komunistů a díky tomuto bezpráví Che Guevara pomalu ale jistě vykryštoval v socialistu, který věřil ideálům centrálně plánovaného hospodářství, práci bez odměny, nebo například tzv. nového člověka. Pro mnohé byl právě tento ideál již na samém pokraji utopie. Takzvaný *Nový člověk* měl veškerou práci odvádět státu zadarmo. Měl mít v sobě

²³ Tamtéž, s. 59.

²⁴ Kubánská společnost často tíhla k přátelským přezdívám. Tak vznikli například Bojovníci od Moncady, později také Barbudos – Vousáči, nebo třeba Che Guevara.

²⁵ Robert QUIRK, *Fidel Castro*, Ostrava 1999, s. 179.

²⁶ Tamtéž, s. 180.

²⁷ Byla to další z přezdívek, kterou vytvořili Kubánci. Ernesto Guevara měl ve zvyku neustále svou řeč prokládat zvoláním „Che!“, což by se dalo přeložit možná jako „ty“. Byl to typický laplatský zvyk. Později Ernesta znal celý svět právě jako Che Guevaru.

hluboce zakořeněny ideály socialismu a jeho největší odměnou měl být pocit z dobře vykonané práce. Většina lidí se tomuto ideálu shovívavě pousmívala, Guevara však věřil, že vychovat *Nového člověka* je reálné.²⁸

V Mexiku tedy Fidel Castro spojil své síly s dalšími exilovými Kubánci a s Guevarou. Společně se pak v roce 1956 vypravili na Kubu a po dvouletém období guerilly triumfálně vkročili do Havany. Cesta pro politické a ekonomické reformy byla volná.²⁹

2. Castrova revoluce a první ekonomické reformy

Směr, který na Kubě nastolila Castrova revoluce, byl určen předchozím politickým vývojem. Především je důležité si uvědomit, proti komu byla revoluce vedena. Fulgencio Batista měl až do poslední chvíle své vlády podporu ze strany USA. Také do země neustále proudil americký kapitál. V Havaně byl nespočet amerických turistů a ještě větší počet amerických mafiánů a gangsterů, kteří zde prali špinavé peníze v hernách a nevěstincích. Fidel Castro neměl na vybranou a chtěl-li vést revoluci proti Batistovi, nutně se tedy musel stavět na odpor i proti Spojeným státům. Dnes už se můžeme jen dohadovat, jak by celá situace dopadla, kdyby to nebyly právě Spojené státy, kdo Batistu podporoval až do samotného konce. Možná, že kdyby se USA rozhodly otevřeně podpořit mladé barbudos ze Siery Maestry, situace by se vyvíjela zcela opačně. Jisté ovšem je, že ve chvíli, kdy Castro začal se svou guerillou, jeho nepřítel byl jasný. Nejen, že Castrovi šlo o svrnutí Batisty, ale zejména také o vymanění se z ekonomického područí Spojených států amerických. Castro se nikdy netajil svými sympatiemi k antikolonialismu José Martího a svou jasnou touhou k vyvázání se ze závislosti na silnějším státu. I když jeho záměrem nebylo s USA soupeřit nebo zrušit veškeré obchodní vztahy, které Kuba se Spojenými státy v té době měla, rozhodně chtěl pro kubánskou ekonomiku víc nezávislosti a soběstačnosti.³⁰

Castro si dával záležet na tom, aby bylo obyvatelstvo dobře obeznámeno s vizemi jeho ekonomických a politických reforem, které hodlal udělat, a kterými si zajišťoval notnou podporu během svého boje. Castrovi šlo hlavně o to, aby se i nadále

²⁸ Tyto vznikající Guevarovy ideály a jejich prameny lze vysledovat v Guevarově vlastní knize: Ernesto GUEVARA, *Motocyklové deníky*, Praha 2005.

²⁹ A. TRENTO, *Castro*, s. 32.

³⁰ P. FERNANDEZ – J. FERRANDEZ, *Cuba*, s. 12.

na ostrově pěstovala cukrová třtina, která byla již tradičně nejsilnějším kubánským obchodním artiklem. Ovšem vzhledem k tomu, že většinu zemědělské půdy vlastnily americké společnosti, byla cukrová třtina zpracovávána v amerických továrnách na moderních strojích, které Kuba nevladnla. Castro směřoval mílovými kroky k vyvlastnění majetku amerických koncernů, ale neuvědomoval si, že tím vlastně znemožní další zlepšování podmínek zpracování surové třtiny. Bylo třeba neustále do velkých latifundií dodávat nové stroje a zejména zajistit postupný přerod hospodářství od převážně zemědělského na více průmyslové. Castrovy vize byly ale populistické, neúplné a nerealistické.³¹

Třtina byla tradičně pro Kubu požehláním i prokletím. Byla nejvýznamnějším obchodním artiklem, se kterým se dalo obchodovat na světovém trhu, kde se Kuba tradičně držela na prvních pozicích ve vývozu cukru.³² Ale monokultura cukru také znamenala jednostranně zaměřené hospodářství, které bylo zcela závislé na vývoji cen cukru na světových trzích. Pokud cena cukru klesla, vývoz nevynesl dost peněz a nebyly prostředky na nákup základních potravin a věcí pro běžné obyvatelstvo. Postupem času Kuba nakupovala všechno možné, s výjimkou snad jen rýže, kterou byla schopná vyprodukovat alespoň v minimálním množství pro své vlastní potřeby.³³ Důležitou oporou byl Castrovi i Ernesto Che Guevara. Jak již bylo zmíněno dříve, Guevara procestoval jižní a střední Ameriku a na svých cestách se mnohokrát setkal s útlakem, který vyvíjely americké trusty. Jedním z nejkřiklavějších případů nadvlády velkých koncernů se stal případ Guatemaly, kam se Ernesto Guevara dostal během svého putování v roce 1952. V Guatemale právě probíhal politický experiment sociálního demokrata Jacobo Arbenze. Ten ihned po svém zvolení prezidentem zahájil rozsáhlou pozemkovou reformu a boj proti analfabetizmu. V Latinské Americe to byl jeden z největších problémů. Obyvatelstvo často neumělo číst ani psát. V zemích nefungoval prakticky žádný školský systém. Alfabetizace měla zajistit první stupeň pro případné další vzdělávání místního obyvatelstva. To by pak mohlo zajistit dostatek kvalifikovaných a specializovaných pracovníků do vedoucích pozic. A právě tato cesta představovala naději na změnu poměrů a způsob, jak bojovat proti všudypřítomné americké United Fruit Company.³⁴

³¹ V. KOMÁREK, *Kronika*, s. 232.

³² Celosvětové prvenství ztratila Kuba teprve až v roce 1966, kdy ji předstihla Brazílie.

³³ Vladimír NÁLEVKA, *Fidel Castro. Podzim diktátora*, Praha 1997, s. 24.

³⁴ R. QUIRK, *Fidel Castro*, s. 145.

Na Kubě, v Kolumbii a také v mnoha dalších státech Latinské Ameriky byla United Fruit Company jakýmsi státem ve státě. Koncern, který se dnes jmenuje naprosto nevinně „Chiquita – maličká“, skoupil k zajištění svého monopolu obrovské majetky, z nichž však obhospodařoval jen osm procent. Nebyla to však jen zemědělská půda, která v těchto státech patřila United Fruit Company. Například v Guatemale měla tato americká společnost monopol také na železnice a přístavy. Vláda chtěla zlomit moc koncernu pozemkovou reformou, vyvlastňováním a budováním vlastních železnic a přístavů, navíc se mělo venkovské obyvatelstvo širokou alfabetizační kampaní naučit číst a psát – to byl experiment, který s napětím sledovala celá Latinská Amerika.³⁵

Bohužel nic z tohoto optimistického směru se nezdařilo. United Fruit Company sabotovala snahy o osamostatnění Guatemalské ekonomiky. Dokonce zaplatila žoldnéře z Nikaraguy, kteří vtrhli do země a demokratické snahy ukončili. Guatemalský případ určil způsob, jakým se dalo postavit americkým koncernům na odpor. Fidel Castro pak společně s Ernestem Che Guevarou rozvíjeli teorie o tom, jaké možnosti existovaly pro ekonomickou svobodu na Kubě.³⁶

Okamžitě po svém nástupu k moci začátkem roku 1959 nařídil Castro uzavření nevěstinců a heren a vyhlásil nelítostný boj obchodu s drogami. Takto tedy odstranil křiklavé dědictví Batistova režimu a jeho přijímání špinavých peněz amerických gangsterů a mafiánů. Během března roku 1959 pak také Fidel Castro nařídil snížení nájemného o 30-50%, omezil dovoz luxusního zboží, zpřístupnil hotely, restaurace a pláže dosud určené pouze pro havanskou smetánku, výrazně snížil ceny léků a učebnic, a také poplatky za elektřinu, veřejnou dopravu nebo třeba telefon. Proti tomu se samozřejmě ohradily Spojené státy, které vlastnily nemalou část firem, provozujících právě tyto veřejné služby. Ještě větší komplikace vzájemných vztahů mezi Kubou a USA představovala *První pozemková reforma* z května roku 1959.³⁷

První agrární reforma stanovovala pro zemědělské statky fixní kvótu na maximální rozlohu 402 hektarů, jež se případně mohla zvýšit až na 1342 hektarů u statků s velmi vysokou produktivitou. Půda, která by přesahovala tuto rozlohu, měla být svěřena zemědělským družstvům nebo rozdělena jednotlivcům v množství nejméně 27 hektarů. Vyvlastnění bylo uskutečněno za náhradu ve státních dluhopisech

³⁵ J. DA VILLA - J. NEUBAUER, *Máximo Líder*, s. 70.

³⁶ J. OPATRŇÝ, *Kuba*, s. 56.

³⁷ V. NÁLEVKA, *Fidel Castro*, s. 43.

s dvacetiletou splatností. Zákon zakazoval prodej získané půdy (s výjimkou jejího prodeje státu), její dělení nebo pronájem. Pro uplatňování zákona byl založen Národní Institut pro agrární reformu (INRA).³⁸

Tak během několika měsíců Castro zestátnil na 600 amerických podniků v hodnotě asi jedné miliardy dolarů³⁹. Nutno podotknout, že Castro nezestátnil podniky jen tak. Předem nechal ocenit veškerou půdu a majetky všech amerických koncernů a později nabídl za vyvlastnění těchto majetků státní dluhopisy v patřičné výši. To se však společnostem ani vládě USA nelíbilo, a tak dluhopisy odmítly. Státním majetkem se také stal celý bankovní sektor a zabaven byl i majetek církve. Těmito změnami Fidel zasáhl nejen majetek amerických trustů na území Kuby, ale také výrazně zredukoval vlastnictví exilových Kubánců ve Spojených státech. Například slavná rodina Bacardí díky této reformě přišla o značnou část svého majetku a soudila se pak s Kubou u amerických soudů.⁴⁰

Jak už ale bylo nejen v průběhu revoluce dobrým zvykem, každá akce měla dvě strany mince. Na jednu stranu si Fidel zajistil vděčnost drobných rolníků tím, že jim vrátil půdu na které mohli hospodařit, na straně druhé se však vyvlastněním amerických továren připravil o možnost zpracování kubánské cukrové třtiny. Bylo třeba do továren dodávat materiál, který najednou chyběl. Dříve americká vláda dodávala do továren na Kubě technologie, díky kterým se vyrábělo spotřební zboží.⁴¹

Celá situace se ještě zhoršila, když pobouřená americká vláda vyhlásila Kubě v roce 1960 hospodářské embargo. Fidel Castro se chtěl vyhnout dalšímu posilování monokultury cukru, a tak hledal východisko z bezútešné situace, do které se dostal. A s návrhem řešení tohoto problému přišel mladý idealista Ernesto Che Guevara, který si také velmi dobře uvědomoval výhody i nevýhody, které pro kubánskou ekonomiku plynuly z cukrové třtiny. Guevara věděl, že přerod hospodářství z výrazně zemědělského na industrializované je nutný. Čemu se ale chtěl za každou cenu vyhnout, bylo zavedení kapitalismu a jeho principů do národní ekonomiky. Byl totiž přesvědčený komunista, který si stál za svou vizí socialistického hospodářství, centrálně řízeného a plánovaného. Zejména v ranných spisech Karla Marxe nacházel oporu pro své ideje.⁴²

³⁸ A. TRENTO, *Castro*, s. 33.

³⁹ R. QUIRK, *Fidel Castro*, s. 146.

⁴⁰ J. DA VILLA - J. NEUBAUER, *Máximo líder*, s. 59.

⁴¹ V. KOMÁREK, *Kronika*, s. 76.

⁴² Tamtéž, s. 62.

„Guevara tvrdil, že industrializace je jedinou správnou základnou pro socialistickou ekonomiku. Avšak průmyslové podniky existující na Kubě, malé výroby lahví, cementu, pracích prostředků, laků, mýdla či plechovek, většinou vlastnily americké společnosti a ty spoléhaly na americkou technologii. Zpočátku měl Guevara poměrně jednoduchou víru, že Kuba může dovážet sovětské stroje a technologii jako celek. Představoval si, že Sovětský svaz bude zásobovat Kubu továrnami, pokud možno zadarmo, a ty by pak mohly produkovat zboží pro kubánské spotřebitele.“⁴³

Podle mnohých byl Che Guevara politickým a ekonomickým snílkem, který rád celý problém kubánské ekonomiky zjednodušoval. Svými názory stál na pokraji utopie a některé překážky si vůbec odmítal připouštět. Měl navíc averzi k jakýmkoli hmotným stimulům, neboť tvrdil, že kdo jednou okusí moc peněz, už pak nedokáže žít s ideály. Proto se také tvrdošíjně bránil i tomu minimu tržní ekonomiky, které bylo pro ozdravení hospodářství nezbytné.⁴⁴

Fidel Castro se však k ideologii socialismu nestavěl tak nadšeně, jak by si byl Guevara přál. Zejména také proto, že Castro svým tvrdošíjným opakováním hesla, že revoluce na Kubě je „olivově zelená“ a nikoli „rudá“ odmítal pomoc Sovětského svazu a zároveň jedním dechem tak upíral Spojeným státům záminku k přímé vojenské intervenci. Jenže Spojené státy byly vždy protihráčem, se kterým se muselo počítat. Hlavně také proto, že měly s Kubou uzavřenu obchodní dohodu na odběr surového cukru za výhodné ceny, kterou Castro brzy začaly vydírat. Castro tak stál před velkým problémem. USA mu daly ultimátum, že pokud nepřestane znárodnovat americké státní podniky na Kubě, USA přestanou odebírat kubánský cukr a celé hospodářství by se tak dostalo na pokraj kolapsu. Až doposud byla americká výhrůžka zrušení nákupu cukru účinným prostředkem, jak ovlivňovat dění, vládu a vůbec celý kubánský hospodářský systém. Toto byl právě jeden z pozůstatků Plattova dodatku a reciproční smlouvy. Výhodné ceny za nákup cukru sice udržovaly kubánskou ekonomiku při životě, ale zároveň poskytovaly vynikající prostředek k ovlivňování postupů kubánské vlády a k usměrňování situace tak, jak vyhovovala americkým zájmům. Kubánské hrdosti však tato situace vadila, a i proto Castro nemohl nechat Američany, aby jej vydírali cenami cukru. To by v konečném důsledku mohlo

⁴³ R. GOTT, *Kuba*, s. 239.

⁴⁴ Valtr KOMÁREK, *Che Guevara – poslední politický romantik*, dostupné z WWW: <<http://www.nekultura.cz>> [citováno 20. března 2009].

znamenat i ztrátu podpory běžných lidí a pád jeho revoluční vlády. Fidel Castro si ale rozhodně nemohl a nechtěl nechat nic diktovat. Nezalekl se ztráty trhů s cukrem v USA a začal hledat nová odbytiště.⁴⁵

Jako první se nabízely hned dvě lákavé varianty. Buď to byla komunistická Čína, země, která se rychle dostávala do čela nejsilnějších asijských ekonomik, a nebo Sovětský svaz. Mladí, intelektuální revolucionáři, zejména Ernesto Che Guevara, tíhli rozhodně k neotřelé a dynamické politice Číny. Ale Fidel Castro se ke spolupráci s Čínou zpočátku příliš nadšeně nestavěl. Jedním z důvodů byla ideová roztržka mezi Sovětským svazem a maoistickou Čínou.⁴⁶

Proto preferoval spojenectví se SSSR. Castro pověřil svého mladšího bratra Raúla, novopečeného ministra obrany, aby odjel do SSSR a vyjednal tam výhodné podmínky na odběr cukru. Cesta dopadla více než dobře a Sovětský svaz se zavázal odebírat ročně takovou kvótu cukru, která dřív připadala na americký trh. Tak byla v roce 1960 podepsána obchodní dohoda mezi Kubou a Sovětským svazem, ve které Sověti přislíbili, že budou ročně odebírat pět milionů tun cukru pro celý východní blok. Za ní nabídli Kubě dodávky surové ropy za třetinu světové ceny a dále také zemědělské stroje. Nadto ještě SSSR poskytl Kubě úvěr na 100 milionů dolarů.⁴⁷

Ernesto Che Guevara se ale lákavým a výhodným spojenectvím nenechal uchlácholit. Neustále upozorňoval na nebezpečí, které by na Kubě představovalo sovětské vojsko, pokud by se tam pod jakoukoli záminkou dostalo. Nechtěl, aby se Kuba stala jen malou figurkou ve hře světových velmocí. Také se stále více obracel směrem k Československu, které představovalo přijatelnou střední cestu. Jak říkal, bál se, aby se „malý ostrov v Karibiku pod tíhou sovětské techniky nepotopil.“ Věřil, že právě ona malá země ve střední Evropě představuje vhodný ekvivalent pro kubánskou ekonomiku a zval proto na Kubu československé odborníky na průmysl a industrializaci, aby dodali cenné rady, jak pokračovat v ekonomických reformách. Guevara po vzoru Československa chtěl na Kubě prosadit spíše lehčí průmysl, který by se stal doplňkem neodmyslitelného obchodu s cukrem nebo například turismu. U Castra se však jeho návrhy reforem nesetkaly s pochopením. Guevara hledal východisko z pro něj nepřijatelné situace. Kuba vydělávala každoročně miliony dolarů na prodeji cukru, měla uzavřeny výhodné smlouvy se Sovětským svazem a teoreticky

⁴⁵ J. DA VILLA - J. NEUBAUER, *Máximo líder*, s. 63.

⁴⁶ V. KOMÁREK, *Kronika*, s. 234.

⁴⁷ A. TRENTO, *Castro*, s. 55.

tedy nebyl důvod, proč ukrajovat z cukrových plantáží ve prospěch továren a průmyslu. Guevara si ovšem uvědomoval, že ani slibné přátelství se SSSR nemusí trvat věčně. Jako ministr průmyslu a prezident Národní banky se Ernesto Che Guevara důsledně snažil o přechod hospodářství ze zemědělského na průmyslové. Někdy se však snažil prosadit tyto své reformy příliš ukvapeně a nepromyšleně, takže pak všechna snaha přicházela vniveč. Guevara v mnoha oblastech rychle zrušil plantáže cukrové třtiny, aby měl prostor na stavbu továren, na jejichž stavbu však většinou nebyly prostředky. Půda pak zůstávala ležet ladem.⁴⁸ To se ale velice záhy přestalo Castrovi líbit. Zejména také proto, že už nyní bylo kubánské hospodářství zcela závislé na vývozu cukru.⁴⁹

Castro byl posedlý svými plány a vizemi kubánské zemědělského hospodářství, a proto také systematicky ukrajoval z Guevarovy moci nad průmyslovým rozvojem země. Tím, že v roce 1964 vzniklo samostatné ministerstvo cukrovarnického průmyslu, Guevara přišel o moc nad největším sektorem ekonomiky. Čím dál více bylo zřejmé, že se země odklání od původně plánované industrializace a místo toho je celá ekonomika stále více závislá na zemědělství a vývozu cukru, výměnou za levnou surovinou ropu, kterou Sovětský svaz dodával ve velkých nadbytcích, takže Kuba s ní mohla ještě dále obchodovat. Kubánská energetická soustava byla již od šedesátých let zcela závislá na velkorysých dodávkách ropy ze SSSR. Celá energetika fungovala na principu spalování ropných derivátů, bylo na něm závislé i zpracování cukrové třtiny. A samozřejmě na tomto principu fungovalo i zásobování běžného obyvatelstva elektřinou.⁵⁰

Ideály a vize byly sice krásné, ale bohužel realita na ostrově byla jiná. Kvůli chybám reformátorů a jejich nezkušenosti se opět kubánské hospodářství dostalo na pokraj krize. Produkce cukru klesala a stávala se nerentabilní. Navíc nyní museli dělníci pracovat se stroji dodávanými SSSR, které byly poruchové a neefektivní. Brzy také přišel nedostatek základních potravin a země na tom byla v tomto ohledu ještě hůř než před revolucí. Sice poklesly nájemy a byly zvýšeny mzdy, takže lidé měli více peněz, ale jen sotva si za to mohli něco koupit. Za milionové úvěry od Sovětů byly stavěny školy, byty a nemocnice, univerzity každým rokem chrlily nové lékaře, kteří zajišťovali bezplatnou zdravotnickou péči. Kuba dávala pozitivní příklad celé Latinské

⁴⁸ R. QUIRK, *Fidel Castro*, s. 562.

⁴⁹ V. KOMÁREK, *Kronika*, s. 246.

⁵⁰ R. QUIRK, *Fidel Castro*, s. 568.

Americe, ale ve skutečnosti bylo celé hospodářství před kolapsem. To donutilo Castra k dalšímu zoufalému kroku. Roku 1963 vyhlásil druhou pozemkovou reformu. Omezil soukromé vlastnictví orné půdy na 65 hektarů a vyzval zbývající drobné rolníky k vytváření družstev po vzoru Sovětského svazu.⁵¹

Tento krok vlastně odkázal až 70% veškeré zemědělské půdy do rukou státu. I přes stále sílící protesty bylo zřejmé, že Fidel Castro definitivně upustil od cesty industrializace a veškerou půdu hodlá využít pro pěstování třtiny. Navíc druhou pozemkovou reformou Castro popřel tu první, kdy vyvlastnil velké společnosti proto, aby dal půdu malým rolníkům. Ale naštěstí se Castro stále mohl spoléhat na velkou oporu, kterou v kubánském lidu měl, a tak i druhou pozemkovou reformu Kubánci přijali.⁵²

Z Guevarova pohledu zpátečnické tendence, kdy Kuba přestala směřovat k průmyslu, ale naopak stále více zabředávala do závislosti na vývozu cukru, zapříčinily, že šest let po vítězství revoluce se s Kubou rozloučil. Viděl, že vývoj v zemi nabral jiný směr, a že ho Castro stále více zbavuje funkcí a odpovědnosti. Navíc Ernesto Guevara stále ostřeji vystupoval proti Sovětskému svazu, který kritizoval zejména pro jeho politiku v zemích třetího světa, a pro jeho model socialistického realismu, se kterým Guevara nesouhlasil. Fidel Castro se tím ale stále více dostával pod tlak z Moskvy, která si přála, aby mladého politického snílka všech funkcí na Kubě zbavil. Situace vyvrcholila v roce 1965, kdy Guevara vystoupil se svým projevem na Kongresu třetího světa. Nejenže představil svou teorii nezištné výměny zboží mezi všemi zeměmi světa, ale především se pustil do otevřené a nekompromisní kritiky Sovětského svazu a jeho politiky v zemích třetího světa, kterou označil za vykořisťování stejného charakteru, jaké předvádějí imperialistické státy. To už bylo pro Sovětský svaz hrubým narušením vztahů a Fidel Castro musel zajistit, aby se Guevara vzdal všech funkcí, které na Kubě vykonával, a aby zmizel z kubánské veřejné scény. Guevara, poté co viděl, že situace na Kubě se vyvíjí jinak a nepříznivě pro jeho reformy a ideály, se tedy rozhodl plně se věnovat své myšlence na celosvětovou revoluci. Odjel nejprve do Afriky, a poté v roce 1966 do Bolívie, aby se připojil k tamním guerilleros v horách. Následoval téměř rok, kdy se skrýval před

⁵¹ A. TRENTO, *Castro*, s. 78.

⁵² J. DA VILLA - J. NEUBAUER, *Máximo líder*, s. 65.

bolivijskou armádou a americkou CIA. Nakonec však 8. října 1967 padl Ernesto Guevara do léčky a byl zastřelen.⁵³

3. Karibská krize a její hospodářské důsledky

Rostoucí ekonomické nesamostatnosti Kuby se rozhodli využít Sověti. Uvědomovali si strategickou polohu Kuby, která svým těsným sousedstvím s USA v době studené války, byla víc než zajímavá pro obě světové velmoci. Co přesně však stálo na začátku karibské raketové krize se dnes můžeme jen dohadovat. Byla to Castrova neutuchající touha zasadit USA rozhodující úder, nebo spíš neustálé snahy USA svrhnout „rebela ze Sierry Maestry“ od moci a nastolit znovu režim příznivý k americkému kapitálu? S odstupem času panuje většinový názor, že bylo taktickou chybou USA vytrvale se vymezovat proti režimu Fidela Castra. Castro víceméně neměl prostor pro svoji zahraniční politiku a měl výběr zahraničních partnerů omezen pouze na Sovětský svaz a východní blok. Nutně se tedy musel řídit tím, co bylo pro Kubu nejvýhodnější. A nemalou roli hrál také samozřejmě Sovětský svaz a Nikita Chruščov, který chtěl ohrožit USA a dostat se do pozice silnějšího.⁵⁴

V atmosféře stále rostoucího přátelství mezi Kubou a Sovětským svazem se Sovětský svaz rozhodl k odvážnému kroku. Již několik let dodávali Sověti na Kubu zemědělské stroje, přijížděli sem přední zemědělstí specialisté a SSSR na oplátku odebíral surový cukr. Pro Chruščova nastala příhodná chvíle předložit Castrovi svůj návrh na rozmístění sovětských vojenských sil na ostrově.⁵⁵ Fidel Castro chtěl, aby byly sovětské zbraně rozmístěny na Kubu oficiálně, ale to se Sovětům nelíbilo, protože se obávali, že by američtí námořníci začali zadržovat a ohrožovat konvoje na moři. Sovětské rakety se proto na Kubě začaly rozmisťovat tajně. Chruščov plánoval opravdu velikou akci. Chtěl na karibském ostrově cukru rozmístit celou jednu raketovou divizi. To znamenalo také 26 odpalovacích ramp pro strategické rakety středního doletu typu SS-4 a s dosahem 2 000 kilometrů a 16 ramp pro rakety dlouhého doletu SS-5 s doletem 4 000 kilometrů. Každá rampa byla vybavena bojovou hlavicí a dvěma nosnými raketami. Tyto rakety měly mířit na nejdůležitější města

⁵³ R. QUIRK, *Fidel Castro*, s. 570.

⁵⁴ J. OPATRŇÝ, *Kuba*, s. 55.

USA. K obraně základen měly sloužit rakety země-vzduch typu SAM s úkolem ochraňovat kubánský vzdušný prostor a udržovat ve vzdálenosti americké bombardéry a průzkumná letadla. To všechno chtěl Chruščov korunovat 42 stíhačkami MIG-21, stejným počtem bombardérů Iljušin-28, vrtulníky, tanky a pěchotou. Celkem chtěl na Kubu rozmístit 40 000 vojáků. Dlouhou dobu se skutečně dařilo vše držet v nejpřísnějším utajení. Pak ale v noci na 15. října 1962 pořídil výzvědný americký letoun snímky z Kuby, které prozradily, co se vlastně na Kubě děje.⁵⁶

Přestože Spojené státy stále neznaly rozsah zbraní a sovětských vojáků, který se na Kubě pohyboval, už bylo jasné, že je třeba začít jednat a nenechat situaci dojít příliš daleko. Prezident Kennedy se pomocí tajných diplomatických kanálů spojil s Nikitou Chruščovem a začali spolu vyjednávat o stažení raket z Kuby. To vše probíhalo bez vědomí Fidela Castra. Po dlouhých jednáních nakonec bylo dohodnuto, že Sověti stáhnou jaderné hlavice a další taktické zbraně z Kuby. Spojené státy zato přislíbily stažení raket středního doletu z Turecka a Itálie, které byly namířeny na SSSR. Navíc USA zaručily bezpečnost pro Kubu a konec vojenských akcí proti režimu Fidela Castra. Výsledky jednání byly oficiálně oznámeny 28. října 1962, a tím karibská krize skončila.⁵⁷

Ne však pro Fidela Castra. Ten vlastně nejdřív ani netušil, že probíhají nějaká jednání mezi SSSR a USA. O výsledcích těchto rokování se dozvěděl až z běžných agenturních zpráv, které mu také prozradily, že Sověti již začali své zbraně z Kuby stahovat. Castro byl údajně nepřítel vzteky. Stalo se přesně to, co nechtěl nikdy dopustit. Kuba se stala jen loutkou ve velké mocenské hře. Teprve až později si Castro uvědomil, že vlastně konec raketové krize přinesl pozitivní výsledky i pro Kubu. Nejen, že se vláda USA zaručila za konec vojenských intervencí na ostrově, ale také se Nikita Chruščov oficiálně postavil za bezpečnost Kuby, když prohlásil, že jakýkoli útok na Kubu bude brán jako útok na SSSR a podle toho se k tomu Sovětský svaz také postaví. Kuba se oficiálně dostala pod ochranu sovětských zbraní.⁵⁸

Přestože Karibská krize nakonec naštěstí skončila smírem a Kuba z ní vyšla se značným ziskem, kubánsko-sovětské vztahy to na dlouhou dobu poznamenalo. Fidel Castro nemohl Chruščovovi odpustit, že jej vypustil z diplomatických debat, a že vůbec nebral ohled na jeho názory. Uražený Castro začal hledat nové spojence ve

⁵⁶ J. DA VILLA – J. NEUBAUER, *Máximo líder*, s. 89.

⁵⁷ Tamtéž, s. 91.

⁵⁸ Tamtéž, s. 93.

světě, kteří by mu taktéž poskytli své trhy pro odběr cukru. Právě to byl stále Castrův největší problém. Kubánská ekonomika byla zcela závislá na vývozu cukru, navíc se země dostala do neschopnosti splácet dluhy, které revolucionáři nadělali. Na Kubu také těžce doléhalo americké hospodářské embargo, do kterého se zapojily i všechny státy střední a jižní Ameriky, s výjimkou Mexika. Nyní už se kritická situace národního hospodářství natolik zhoršila, že téměř všechny základní potraviny byly na Kubě na příděl, a jen stěží se dařilo držet strašidlo hladomoru na uzdě.⁵⁹

V této chvíli se Fidel Castro rozhodl pro zoufalý pokus o ozdravení ekonomiky. Vyhlásil další ekonomickou reformu, která znamenala znárodnění veškerých podniků a preferování dobrovolnické a nehonorované práce. Všechny podniky byly zestátněny a centralizovány, a veškeré výrobky musely odvádět státu zadarmo. Zato pak byly státem zásobovány potřebnými surovinami a jednou za tři měsíce měli dostávat peníze na výplatu mezd. Castro údajně dokonce uvažoval o totálním zrušení mezd a o systému „komunistického“ rozdělování potřebných potravin a surovin. Následky tohoto kroku byly katastrofální. Tím, že Fidel Castro zakázal jakékoli soukromé podnikání, odsoudil k záhubě malé soukromé obchody a podniky, které na trh dodávaly to, co státní sektor zajistit nedokázal. Důsledkem bylo, že například ovoce, zelenina nebo ošacení z obchodů téměř vymizely. Naopak ceny na černém trhu vylétly několikanásobně nahoru, což ještě dále znepřístupnilo většinu zboží denní potřeby pro běžné Kubánce. Tím se také prohloubila třídní propast, kterou v kubánské společnosti zavedlo již dříve zřízení státních obchodů, kde se naopak dalo pořídit téměř vše, ale pouze za konvertibilní pesos, ke kterému většina běžných Kubánců neměla přístup.⁶⁰

Tento krok ale bohužel pro Castra nijak nepomohl ekonomické situaci v zemi. Dokonce se ani tím nezmenšila výše státního dluhu, který naopak každoročně stoupal. Castro se snažil všemožně podporovat zvýšené pracovní nasazení, ke kterému intenzivně vyzýval ve svých projevech. Kuba potřebovala sklidit co nejvíce tun cukru, se kterými by mohla obchodovat, z nichž by mohly potenciálně plynout další peníze do zadlužené státní pokladny. Situaci ale nijak nepřispívala ani dříve tolik vítaná obchodní smlouva se Sovětským svazem z roku 1963. Touto smlouvou se totiž Kuba zavázala k dodávce pěti miliónů tun cukru z každé sklizně do socialistických států. To, co se zprvu zdálo jako výhodný obchod, se nyní změnilo na obtížné břemeno.⁶¹

⁵⁹ Tamtéž, s. 92.

⁶⁰ P. FERRANDEZ - J. FERRANDEZ, *Cuba*, s. 20.

⁶¹ R. QUIRK, *Fidel Castro*, s. 386.

Uražená hrdost nedovolovala Castrovi obchodovat dále ve stejné míře se Sovětským svazem, který podle něj Kubu během Karibské krize zradil. Ale Castrova politika musela být i nadále diktována podmínkami na ostrově. Castro potřeboval rychle najít adekvátní náhradu za sovětskou kvótu na cukr. Nezbývalo než hledat pomoc u dalších socialistických států. Země východního bloku byly ovšem svázány smlouvami RVHP se SSSR, a tudíž byly jejich ekonomiky podřízeny právě Sovětskému svazu. Bylo třeba najít jiného velkooběratele cukru. A tím se měla stát Čína.⁶²

Čína stála v čele nejsilnějších asijských ekonomik a navíc byla socialistickým státem. Ale také právě Čína Mao-ce Tunga se dostala do přímého rozporu se Sovětským svazem, když veřejně prohlásila, že Sovětský svaz se odklání od socialismu. Čína proto také nebyla v RVHP.

Pro Castra bylo navázání obchodních vztahů s Čínou životně důležité, a také i jediné možné řešení jinak bezvýchodné situace. Snažil se proto vyjednat to, aby čínská vláda podepsala obchodní dohodu s Kubou, kde by se zavázala odebírat kvótu na cukr, která dříve připadala na Sovětský svaz a země východního bloku. Pro rok 1965 tedy byla uzavřena smlouva s Čínou na odběr cukru a na vysoké dodávky rýže. Za dob Batistovy diktatury byla Kuba v produkci rýže zcela soběstačná. Pak ovšem nastoupili Fidel Castro a Ernesto Guevara se svými reformami a pěstování rýže ustoupilo všudypřítomné cukrové třtině a ukvapené industrializaci. Do roku 1965 se tak Kuba stala naprosto závislou na dodávkách rýže z Číny. Byl to však jen jeden z řady mnoha dalších nedostatkových výrobků.⁶³

Vše se zdálo být na nejlepší cestě, ovšem již další rok 1966 vzal Kubáncům všechny iluze stran Číny. Když tehdy koncem roku 1965 odjela do Pekingu delegace z Havany, aby tam podepsala novou obchodní smlouvu pro nadcházející rok, byla nemile překvapena. Číňané odmítli dodat stejné množství rýže, jako tomu bylo předcházejícího roku. Zdůvodnili to tím, že i když úroda rýže bude pravděpodobně nadprůměrná, musejí si však ponechat v zásobě nějakou rýži pro domácí obyvatelstvo, v případě napadení imperialistickými státy. Navíc také Čína oznámila, že nehodlá v roce 1966 odebrat dalších osm set tisíc tun cukru, protože měla cukru nadbytek. Nejen, že Čína měla cukr i z vlastní produkce, navíc ale také v roce 1965 obdržela

⁶² V. NÁLEVKA, *Fidel Castro*, s. 89.

⁶³ R. QUIRK, *Fidel Castro*, s. 257.

jako splátku sovětského dluhu právě nadbytečný cukr, který dodala Kuba do SSSR. Castro byl zdrcen. Neboť státní ekonomika se hroutila, Čína nechtěla odebírat cukr a Kuba se stále více potápěla do dluhů. Vadilo mu rovněž to, že si až do té chvíle neuvědomil, že socialistické státy nemusí být nutně odkázány pouze na kubánský cukr. Nerozuměl tomu, jak se mohlo stát, že cukr, který Kuba každoročně dodávala do Sovětského svazu, byl nadbytečný. Dle Castrových představ byl kubánský cukr pro SSSR životně důležitým dovozním zbožím. Jak náhle zjistil, byla to jediné velkorysost Moskvy, která mu umožňovala po léta prodávat cukr v obrovském objemu do států socialistického bloku.⁶⁴

Pro Castra byla „čínská zrada“ hořkou pilulkou. V jednom ze svých nejplamennějších projevů označil pekingskou vládu velice nevybíravými výrazy a obvinil ji ze zrady kubánské ekonomiky. Také vyhnal všechny čínské diplomaty z Kuby poté, co je obvinil z rozšiřování propagandistických materiálů. Předvedl tak jeden ze svých typických, neuvážených, impulzivních kroků, kterým si opět zajistil nemalé problémy. Příímým důsledkem tohoto Castrova „originálního ekonomického modelu“ byl naprostý krach kubánské ekonomiky.⁶⁵

Sklizeň roku 1968 totiž stěžejně přesáhla pět milionů tun cukru. To by znamenalo, že podle obchodní smlouvy s SSSR z roku 1963 by téměř veškerý cukr Kuba odeslala do Sovětského svazu a do zemí východního bloku, a už by nezbýval prakticky žádný cukr pro obchod s dalšími státy. Proto Kuba v roce 1968 vyslala delegaci do Moskvy, aby tam požádali o umožnění prodeje cukru. Kubánci potřebovali dodat vyšší kvótu cukru do zemí, které byly schopné zaplatit tvrdou měnou. Jedině tu totiž přijímaly banky západní Evropy k splácení dluhů.⁶⁶ Několik let po sobě tak ekonomický růst zaznamenával negativní bilanci a na konci roku 1970 klesl skutečně až na dno. Například v té době velice prudce poklesl objem lodní dopravy. I když zde bylo zaměstnáno přes devatenáct tisíc lidí, objem naloženého zboží byl v roce 1970 pouhých šest a půl milionu zboží, tedy o téměř milion tun méně než v předcházejících letech.⁶⁷ Ve chvíli, kdy kubánské hospodářství stálo zcela na pokraji kolapsu, se stala věc, která otřásla celým tehdejším světem. Vojska Varšavské smlouvy vpadla 21. srpna 1968 do Československa a násilně tak ukončila Pražské jaro. Většina intelektuálů té doby tento postup radikálně odsoudila. Ovšem Fidel Castro však neměl na vybranou.

⁶⁴ Tamtéž, s. 259.

⁶⁵ A. TRENTO, *Castro*, s. 72.

⁶⁶ R. QUIRK, *Fidel Castro*, s. 262.

⁶⁷ Tamtéž, s. 264.

Státní ekonomika se hroutila, spolupráce s Čínou byla neefektivní a poznamenaná řadou sporů a Castro nutně musel najít řešení. To tedy znamenalo buď návrat do sovětského tábora, nebo nevyhnutelný pád celé ekonomiky.⁶⁸

Fidel Castro tak necelý rok po smrti Ernesta Che Guevary, svého liberálně smýšlejícího spolubojovníka, schválil postup Sovětského svazu při potlačení Pražského jara a připojil se oficiálně k Brežněvově doktríně z 12. listopadu 1968, podle níž měly zájmy socialismu přednost před národními zájmy, což fakticky znamenalo, že socialistické státy měly jen omezenou suverenitu.⁶⁹

4. Ve víru dluhů 1968-1989

Mezi lety 1968 a 1989 procházela Kuba víceméně kontinuálním vývojem. Politika státu byla poznamenána definitivním zakotvením socialistického modelu ve státním aparátu. Nyní již Castro neprohlašoval, že revoluce na Kubě byla olivově zelená. Naopak dnes už byla křiklavě rudá. To ale státní ekonomice nijak neulehčilo. Země byla zadlužená a navíc neschopná své dluhy splácet. Castro nutně potřeboval stále nová a nová odbytiště pro cukr. V roce 1970 se Fidel pokusil ohromit svět vyhlášením Gran Zafry⁷⁰. Vyburcoval lid k nadlidským výkonům, když stále dokola vykřikoval, že letošní rok bude z hlediska cukrové třtiny nejúrodnější. Fidel si dal za cíl 10 milionů tun cukru. Sice to nebylo nereálné, ale nicméně právě onoho roku nebyly podmínky nejlepší. Nejprve na začátku roku postihly plantáže prudká vedra, později pak lijáky, kvůli kterým cukrová třtina plesnivěla a nadto se vlhká nedala zpracovávat na strojích. K vytouženému cíli – 10 milionům tun cukru – se Castro nedostal⁷¹. Navíc sklizeň sabotovali i samotní Kubánci. Celkovou nespokojenost dali najevo vlnou protestů. Také absentérství dosáhlo svého vrcholu. Kubánci se tak vzbouřili nejen proti podmínkám, ve kterých žili, ale zejména také proti nesmyslnému jednání vlády, která neustále do zahraničí posílala miliony tun zboží, které pak na Kubě citelně chybělo. Například právě v roce 1970 dělníci v přístavu odmítli naložit několik tun kubánského ovoce, určeného pro Vietnam. Sklizeň toho roku byla „pouhých“ 8 milionů tun. Nebyl to špatný výsledek, ale Castro věděl, že to na splacení všech dluhů

⁶⁸ V. NÁLEVKA, *Fidel Castro*, s. 64.

⁶⁹ J. DA VILLA - J. NEUBAUER, *Máximo líder*, s. 72.

⁷⁰ *Zafra -sklizeň*, zde cukrové třtiny.

⁷¹ R. QUIRK, *Fidel Castro*, s. 266.

stačit zdaleka nebude. Kubánské hospodářství bylo neustále na pokraji krize a Castro musel znovu a znovu hledat způsoby, jak se vyhnout totálnímu kolapsu a jak zabránit hladomoru. Proto se také po dlouhých osmi letech v roce 1972 znovu vydal na cestu do Sovětského svazu, aby si vyprosil další pomoc. Výsledek byl více než uspokojivý, neboť Kuba byla přijata do RVHP. Rada vzájemné hospodářské pomoci byla organizace, která sjednocovala ekonomiky všech socialistických států té doby. Fungovala na principu vzájemné hospodářské pomoci, tj. státy obchodovaly s artikly, kterých měly nadbytek a ty, které v národním hospodářství scházely, byly dodávány jinými členskými zeměmi. Obchodování bylo založeno na vysoké solidaritě. Bohužel ale také tento systém podporoval tendence k monokultuře v ekonomice a k hospodářské nesamostatnosti. Postupem času byly členské státy stále více závislé na dodávkách z jiných států, hlavně Sovětského svazu, který z pozice nejsilnější ekonomiky diktoval podmínky obchodu a využíval často RVHP jako mocenského nástroje k nátlaku na ostatní socialistické státy. V době studené války představovala Rada vzájemné hospodářské pomoci protipól k Evropskému hospodářskému společenství či k Organizaci amerických států⁷², z níž byla Kuba na popud USA vyloučena.⁷³

Pokud se do této doby na Kubě nepovedlo přejít přirozeně od zemědělství k industrializaci, po vstupu do Rady vzájemné hospodářské pomoci už to bylo zhola nemožné. Kuba se zavázala dodávat cukr do většiny členských států RVHP. Cukrový ostrov se také topil v dluzích, které nebylo možné splácet. Proto již na konci roku 1972 Castro musel cestovat do SSSR podruhé, aby si vymohl odklad splácení dluhů a zároveň zajistil nové úvěry.⁷⁴ Za tyto peníze byly dále budovány nemocnice a školy, ale továrny zůstávaly stále stejné, tzn. postupem času se stávaly neefektivními a bylo

⁷² Organizace amerických států je nejstarší organizací na světě, která sdružuje státy v určitém regionu na základě určité podobnosti – v tomto případě jde o státy severní a jižní Ameriky. Hlavními cíli této organizace je posilování a udržování demokracie ve všech členských státech, mírová řešení možných sporů mezi státy, boj proti extrémní chudobě a nedůstojným životním podmínkám a mnoho dalších. Mimo jiné je také OAS jednou ze tří organizací na americkém kontinentě (společně s North American Free Trade Agreement a Latin American Free Trade Agreement), které zajišťují volný pohyb zboží a kapitálu v členských a přidružených státech. Sídlo OAS je ve Washington D.C. OAS k dnešnímu dni sdružuje 35 nezávislých států severní a jižní Ameriky. Pro další informace *About the OAS*, dostupné z WWW <<http://www.oas.org>> [citováno 4. dubna 2009].

⁷³ A. TRENTO, *Castro*, s. 34.

⁷⁴ V. NÁLEVKA, *Fidel Castro*, s. 75.

třeba mnohem víc námahy k obsluze strojů. Navíc dodané sovětské stroje byly poruchové a často se v kubánském vlhkém a horkém podnebí pokazily natolik, že bylo třeba objednat nové. Pro Kubu tak nastaly těžké časy.⁷⁵

Ekonomiku státu navíc neposilovala ani neustálá podpora revolucí po celém světě. Kuba působila navenek jako sebevědomý stát, který jde vlastní cestou, dává příklad celé Latinské Americe a nadto ještě podporuje revoluce v Africe. Fidel Castro bezplatně poskytoval nejrůznějším revolucionářům zbraně i odborníky na guerillovou válku. Ale uvnitř státu to vřelo. Kuba se topila v dlužích. Později se nedostávalo už ani základních potravin.⁷⁶

Naštěstí pro Castra však v průběhu sedmdesátých let zmírnily svou politiku vůči ostrovu i Spojené státy americké. Do prezidentského křesla usedl nejprve Gerald Ford, za jehož vlády došlo ke snížení napětí mezi Kubou a USA, a později se stal prezidentem Jimmy Carter, který nařídil uvolnění obchodní blokády. Toto rozhodnutí následovala i Organizace amerických států a Kuba tak mohla opět obchodovat s Mexikem, Venezuelou či Brazílií.⁷⁷

Ale i přes příznivý zvrat situace, který nastal ve vztahu s USA, se na Kubě běžnému lidu nedařilo o moc lépe. Nejtěžší ránu zasadili Castrovi samotní Kubánci. Počátkem dubna 1980 jich několik tajně uteklo na peruánskou ambasádu na Kubě. Castro, který byl vzteky bez sebe, učinil zoufalé a impulzivní gesto, když povolil všem, kteří chtějí, opustit zemi. Vlna uprchlíků byla obrovská. Celkem zemi opustilo 125 000 lidí. Nebyla to jen morální ztráta, které nyní musel Castro čelit. Mezi uprchlíky bylo mnoho kvalifikovaných dělníků, lékařů nebo například vědců, kteří stáli kubánské hospodářství mnoho peněz, a na Kubě citelně chyběli.⁷⁸

Osmdesátá léta začala pro Kubu víc než nešťastně. „Kubánské sklizně cukru byly sice se sedmi až osmi miliony tun výborné, ale světové ceny cukru klesly prudce z 650 amerických dolarů v roce 1980 na méně než 140 dolarů v roce 1982.“⁷⁹

Nadto také klesaly světové ceny ropy a klesl i kurz dolaru. I když by se mohlo zdát, že tento vývoj bude pro Kubu fatální, nakonec to pro kubánskou ekonomiku nebyla až taková rána. Kuba totiž v té době 60 % veškerého obchodu udržovala se

⁷⁵ A. TRENTO, *Castro*, s. 53.

⁷⁶ R. GOTT, *Kuba*, s. 77.

⁷⁷ J. DA VILLA - J. NEUBAUER, *Máximo líder*, s. 149.

⁷⁸ R. QUIRK, *Fidel Castro*, s. 279.

⁷⁹ J. DA VILLA - J. NEUBAUER, *Máximo líder*, s. 209.

zeměmi RVHP. S těmi měla sice Kuba dohodnuty vyšší ceny, ale ani tak nemohla s konvertibilními rubly splácet dluhy u západních bank.⁸⁰

Navíc byl na konci roku 1980 zvolen prezidentem USA Ronald Reagan, který zamrazil příznivý vývoj vztahů mezi Kubou a USA. Reagan zotřil hospodářskou blokádu ostrova a tlačil na ostatní členské státy Organizace amerických států, aby s Kubou nadále neobchodovaly. Navíc také USA omezily možnosti cestování amerických občanů na Kubu, čímž také zastavily cenné příjmy z turismu. Kuba byla stále více ve víru dluhů, které nebyla schopná splácet. Naštěstí však byla většina těchto dluhů se socialistickými státy, u kterých se Castro mohl spoléhat na solidaritu a na neustálé odklady splácení.⁸¹

I tak se ale Fidel Castro dál snažil získávat peníze, kde to šlo. V roce 1980 dokonce povolil soukromá rolnická hospodářství, obchody a řemeslnické dílny, aby přinutil chudé obyvatelstvo vydělávat peníze, a ty dále odvádět do státní pokladny. Nebylo to ovšem nic platné, protože výši dluhů to nezmenšilo. Navíc se situace zcela změnila v srdci samotného „Velkého Bratra“ – v Sovětském svazu.⁸²

5. Nový svět

Z dnešního pohledu je zřejmé, že tento neustálý kolotoč dluhů a proseb o odklady nemohl trvat věčně, jakkoli by si to asi Castro přál. Na konci osmdesátých let došlo k něčemu, co nikdo do té doby nepředpokládal a co zcela změnilo dosavadní systém.

Dne 11. března 1988 se generálním tajemníkem KSSS stal Michajl Gorbačov. Ihned poté, co sklidil nezbytné gratulace, začal se svým velkolepým projektem celkové přestavby ekonomiky Sovětského svazu. Rozhodl se zavést tržní hospodářství alespoň v takové míře, aby byl SSSR opět konkurenceschopný na celosvětovém trhu. To pochopitelně zahrnovalo i úpravu všech nerentabilních vztahů, které předchozí vláda zavedla.⁸³

Na Kubě zavládla panika. Kuba byla s konečnou platností zcela závislá na dodávkách sovětské ropy, na odběru cukru zeměmi RVHP, na uměle stanovených

⁸⁰ R. QUIRK, *Fidel Castro*, s. 284.

⁸¹ V. KOMÁREK, *Kronika*, s. 265.

⁸² P. FERRANDEZ - J. FERRANDEZ, *Cuba*, s. 35.

⁸³ J. OPATRŇY, *Kuba*, s. 83.

cenách, na promíjení dluhů a mnoha dalších faktorech, které se ale s příchodem Gorbačova měly změnit. Gorbačov neměl rozhodně chuť nadále subvencovat svoje socialistické kolegy, nejrůznější malé země, které byly závislé na štědrosti a „dobrodušnosti“ plynoucí ze státní poklady SSSR. Jenže Gorbačovova „perestrojka“ měla za následek víc, než jen změnu hospodářství.⁸⁴

V konečném důsledku jeho počínání vedlo až k rozpadu celého socialistického bloku. Nastala situace, kterou s napětím sledovali všichni. Ale pozornost se neobracela jen k Evropě, stále ještě tu zůstávala Kuba – „poslední bašta socialismu“, jak ji nazval Castro ve svém projevu dne 26. července 1989. Evropští analytici očekávali úplné zhroucení kubánské ekonomiky. Nebylo by to nic tak dalece překvapivého, neboť v roce 1989 už činil veškerý zahraniční obchod se zeměmi RVHP 85% celkového obchodu Kuby.⁸⁵

Zcela záhy po svém nástupu do funkce, snížil Gorbačov smluvně sjednanou cenu cukru. Už to byla pro kubánskou ekonomiku těžká rána. V průběhu několika málo let se ale také výrazně snížil objem dodávané ropy. Protože najednou již sovětské podniky nebyly státní, SSSR vypověděl smlouvy o dodávkách a odběru. Dále také Kuba musela napříště platit za zboží ze SSSR v amerických dolarech. Po vzoru Sovětského svazu přišly brzy se stejnými podmínkami i další východoevropské státy. Téměř ze dne na den ustal skoro veškerý kubánský zahraniční obchod. Kubánské hospodářství, neschopné konkurovat a zejména neschopné zajistit základní věci denní potřeby stálo na počátku své největší krize.⁸⁶

V roce 1991 také Castro poprvé veřejně vyjmenoval všechno zboží, na jehož dovozu byla Kuba závislá. Byl to skutečně nekončící seznam, který byl smutným dokladem toho, jak je kubánská ekonomika uvázána na cukr a na spojení ostatních států. Kuba přijímala každý rok ze Sovětského svazu ropu, rýži, obilí, máslo, televizory, chladničky, ventilátory nebo například bicykly. Stejně tak byla Kuba závislá na dodávkách mléka v prášku z bývalé NDR (do roku 1989 představoval roční objem dodaného mléka v prášku 20 000 tun). Z mléka v prášku se vyráběla oblíbená kubánská zmrzlina, jejíž ztráta byla pro Kubánce vůbec těžkou ranou. Také Kuba

⁸⁴ A. TRENTO, *Castro*, s. 89.

⁸⁵ J. DA VILLA - J. NEUBAUER, *Máximo líder*, s. 214.

⁸⁶ R. QUIRK, *Fidel Castro*, s. 270.

přišla o 45 000 tun sladu z Československa, čímž se kubánská produkce piva snížila o celých 90%. Již od šedesátých let spoléhala Kuba na levné dodávky surové ropy.⁸⁷

„V roce 1993 disponovala kubánská ekonomika pouze 4 miliony tun ropy, což představovalo necelou třetinu roční spotřeby v osmdesátých letech. Vzhledem k závislosti energetické soustavy ostrova na tepelných elektrárnách spalujících právě ropné deriváty přineslo snížení dávek naprosté ochromení výroby elektrické energie. Každodenní realitou se stalo mnohahodinové vypínání elektrického proudu, stejně jako praktická likvidace osobní i hromadné dopravy. Na třetinových plantážích se opět objevily volské povozy, ty však samozřejmě moderní techniku nemohly nahradit. Výsledkem byl rapidní pokles produkce cukru: ze 7 milionů tun v roce 1992 na 4,2 milionu o rok později a na 3,3 v roce 1995.“⁸⁸

Většina základních potravin je ještě v současnosti na příděl, ale ani ten není mnohdy garantován. Zcela chybějí produkty jako maso v konzervách, jedlý olej, ryby, mouka, chléb nebo fazole. Plantáže cukrové třtiny, které dnes leží ladem, protože bez techniky není možné je zvládnout obdělat, se začínají pomalu využívat pro pěstování zeleniny a obilí. V roce 1993 už dokonce Castro legalizoval americký dolar jako platidlo. Na Kubě byly ještě více rozšířeny a posíleny státní dolarové obchody, kde se dalo koupit veškeré spotřební i luxusní zboží. Castro se tímto krokem dostal k penězům, které exiloví Kubánci posílali rodinám, jež na Kubě zůstaly. Tím také ale vznikl na Kubě dvoutřídní společenský systém. Jedni, kteří dolary mají a mohou si ve státních obchodech nakoupit, a druzí, kteří jsou nuceni stát dlouhé fronty s potravinovými lístky.⁸⁹

Situace na Kubě je žalostná a jen stěží ji Kubánci překonávají. Ne vždy stačí k upokojení situace Castrovo charisma. V roce 1994 vypukly v hlavním městě nepokoje. Mladí lidé hlasitě skandovali hesla jako „Basta Fidel – Dost bylo Fidela!“ Po nepokojích Castro za nejpřísnějších opatření povolil malé soukromé podniky, které jsou nuceny odvádět daně – to je v rámci kubánské historie po roce 1959 skutečně převratným krokem.⁹⁰

K uvolnění vztahů došlo i směrem k USA. V roce 2000 povolil Kubě americký Kongres nákup některých amerických potravin. Nejprve se Fidel bránil, ale už v roce 2001, po řádění ničivého tornáda Michelle, toho využil a nakoupil obilí, luštěniny,

⁸⁷ V. KOMÁREK, *Kronika*, s. 263.

⁸⁸ J. OPATRŇÝ, *Kuba*, s. 81.

⁸⁹ P. FERRANDEZ - J. FERRANDEZ, *Cuba*, s. 26.

⁹⁰ V. NÁLEVKA, *Fidel Castro*, s. 67.

ovoce a zeleninu. Obchod se i nadále rozšiřoval, takže v roce 2005 se už na Kubu dostaly potraviny v hodnotě 450 milionu dolarů. Fidel Castro také získal významného spojence na jihoamerickém kontinentě v osobě venezuelského prezidenta Hugo Cháveze. Díky němu dostává Kuba od roku 2000 každoročně 2,5 milionu tun venezuelské ropy.⁹¹

Ale havanské nepokoje v roce 1994 jasně ukázaly, že ne všichni Kubánci jsou spokojeni s výsledkem revoluce a s ekonomickým hospodařením revoluční vlády, která skutečně od svého nástupu mnohé změnila. Bohužel ne však vždy s dobrým výsledkem. Téměř 70% dnešní kubánské populace se narodilo po roce 1959 a je pro ně samozřejmostí bezplatná lékařská péče či vynikající školní vzdělání. Jsou to mladí lidé, kteří jsou Castrovou nadějí a zároveň největší hrozbou. Tito lidé žijí bez iluzí a citlivě vnímají okolní svět za hranicemi svého ostrova. Především však si už nepamatují dobu, kdy na ostrově vládla diktatura Fulgencia Batisty. Castro se nyní snaží předat co nejdůkladněji poselství revoluce dál, právě těmto mladým lidem. Ti jej ale nepřijímají bezvýhradně, jak to kdysi s nadšením dělaly davy, když vítali mladé barbudos ze Sierry Maestry. Mladí lidé jsou sice dnes v mnoha případech vysokoškolsky vzdělaní, ale také žijí v permanentním nedostatku, nuditě a strachu. Jako všudypřítomné nevyložené téma všech konverzací je téma útěku do Spojených států, za lepším životem.⁹²

Castro se i nadále brání jakýmkoli větším reformám. Na ostrově je stále omezena podnikatelská aktivita ve větší míře, účast široké veřejnosti na politickém dění, neexistují zde svobodné volby, není zde žádná svoboda tisku nebo shromažďování a političtí vězni jsou stále drženi v krutých podmínkách po mnoho let ve vězeních. Rozpad Sovětského svazu a následné potíže kubánské ekonomiky jasně ukázaly, že Castro se udrží u moci jen za cenu utužení diktatury. Když v roce 2005 předal Castro své funkce bratru Raúlovi, mnozí očekávali příznivou změnu v kubánské politice a ekonomice. Bohužel nic takového se nestalo a Kuba dál pokračuje v cestě, kterou jí Castro a jeho revoluce za padesát let své vlády vytyčila.⁹³

⁹¹ A. TRENTO, *Castro*, s. 75.

⁹² J. DA VILLA - J. NEUBAUER, *Máximo líder*, s. 259.

⁹³ P. FERRANDEZ - J. FERRANDEZ, *Cuba*, s. 29.

7. Závěr

Bylo by velice jednoduché říci, že za dnešní nelehkou ekonomickou situaci na Kubě může malá skupinka lidí. Tato malá skupinka, která je dnes již spíše živým panoptikem bývalých hrdinů, žije v nepopíratelném luxusu, odříznuta od většiny obyvatel, kterým vládne. Bylo by skutečně snadné svěst veškerou vinu za neutěšené podmínky na Fidela Castra a jeho vousáče, z nichž většina již stejně zmizela ze scény. V tomto případě však více než kdekoli jinde je platno přísloví, že cesta do pekel, je dlážděna dobrými úmysly. Na Kubě tomu skutečně tak bylo. Mladí a idealističtí bojovníci během guerilly zcela jistě nediskutovali o tom, jak neefektivněji přivést svou vlast na totální ekonomické dno.

Cílem mé práce bylo ukázat nakolik jsou ekonomika a politika ve státě provázány. Často máme tendence vnímat je jako dvě oddělené síly, které působí nezávisle na sobě a navzájem se nanejvýš lehce ovlivňují. Na příkladu Kuby jde jasně vidět, že tomu tak není. Politika a ekonomika jsou zde svázány silným poutem a obě zároveň působí na životy mnoha tisíců lidí. Kuba dokazuje, že v dnešním světě nelze „dělat politiku“ a přitom se neohlížet na ekonomické faktory. Stejně tak však nelze plánovat ekonomiku na omezeném prostoru jednoho státu a nedbat na okolní svět.

Barbudos jistě měli šlechetné cíle a chtěli skutečně svou malou ostrovní zemi chránit před špatnými vlivy, které by jí hrozily. Bohužel však oni sami svou zemi nevědomky dostali na samý okraj katastrofy sérií vlastních chyb a omylů. Příliš ostře se vymezovali vůči nepřátelským politikám a podcenili sílu vlivu, jaký má právě politika na ekonomickou situaci.

Při pohledu zpět, nejen do historie Kuby, ale do jakékoli historie se jen málokdy ubráníme spekulacím, co by bylo, kdyby... Kdo dnes může říci, co by se stalo, kdyby Batista natolik horlivě nepodporoval zájmy Spojených států na ostrově? Co by se stalo, kdyby mladý Ernesto Guevara dal víc na slova specialistů než na své vlastní pocity? Takovýchto otázek bychom jistě dokázali vymyslet celou řadu. Ale nic z toho se nestalo a Kuba se sérií politických a hospodářských rozhodnutí propracovala až do situace, ve které je dnes. Historie Kuby byla často ovlivňována mocenskými zájmy, tvrdohlavostí a neochotou přistoupit ke kompromisům. Toto a také idealistická zaslepenost ji dostaly již několikrát do - nejen ekonomické - slepé uličky.

Kuba je malý ostrov v Karibském moři, ale na jeho příkladě se dá lehce pochopit, jak moc jsme každý den ovlivňováni politikou státu, neboť to je mnohdy právě politika, která nakonec svými rozhodnutími a kroky ovlivní to, máme-li dost jídla v obchodech, a jestli můžeme rozsvítit světlo v pokoji, kdykoli to potřebujeme.

Kdybychom šli do důsledků, mohli bychom směle prohlásit, že Castrova uražená ješitnost po Karibské krizi znamenala ztrátu běžných věcí denní potřeby pro běžné obyvatele Kuby. Žijeme dnes v době, kdy jsou osudy mnoha lidí v rukou těch několika státníků, kteří jsou právě u moci. Nezbyvá než doufat, že právě toto si oni státníci uvědomují při svých rozhodnutích.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Binková, Simona – Opatrný, Josef, *77 zajímavostí Kuby*, Praha 1988.
- Buch, Christian, *Nezávislost San Dominga*, Praha 1981.
- Castañeda, Jorge, *Compañero. Život a smrt Che Guevary*, Praha 2003.
- Castro, Fidel, *Dějiny mi dají za pravdu*, Praha 1976.
- Černý, Karel, *Kubánská republika. Ekonomika a vnější ekonomické vztahy*, Praha 1985.
- Dolgoff, Sam, *Kubánská revoluce. Kritický pohled*, Praha 2002.
- Fagioli, Martino, *Kuba*, Čestlice 2005.
- Ferrandez, Pierre et Jacques, *Cuba Père et Fils*, Paris 2008.
- Gott, Richard, *Kuba. Nové dějiny*, Praha 2005.
- Giunta La Spada, Paolo, *Kuba*, Praha 2004.
- Guevara, Ernesto, *Motocyklové deníky*, Praha 2005.
- Chalupa, Petr, *Minulost a přítomnost Ekvádoru a Kuby*, Brno 2002.
- Kašpar, Oldřich, *Dějiny Karibské oblasti*, Praha 2002.
- Klíma, Jan, *Přehled dějin Latinské Ameriky*, Hradec Králové 1996.
- Komárek, Valtr, *Kronika zoufalství a naděje: sága z hlubin 20. století*, Praha 2004.
- Merle, Robert, *Útok na kasárna*, Praha 1967.
- Nálevka, Vladimír, *Fidel Castro. Podzim diktátora*, Praha 1997.
- Nálevka, Vladimír, *Karibská krize*, Praha 2001.
- Opatrný, Josef, *Kuba*, Praha 2002.
- Opatrný, Josef, *José Martí*, Praha 1975.
- Opatrný, Josef, *Amerika v proměnách staletí*, Praha 1998.
- Pečínka, Pavel, *Od Guevary k zapatistům. Přehled, složení a činnost gerilových hnutí Latinské Ameriky*, Brno 1998.
- Polišenský, Josef, *Stručné dějiny Kuby. Předpoklady kubánské revoluce*, Praha 1964.
- Polišenský, Josef a kol., *Dějiny Latinské Ameriky*, Praha 1979.
- Quirk, Robert E., *Fidel Castro*, Ostrava 1999.

- Shetterly, Alan, *El Americano. Muž, který bojoval po Castrově boku za svobodu Kuby*, Praha 2008.
- Trento, Angelo, *Castro a Kuba. Od revoluce k dnešku*, Praha 2006.
- Da Villa, José - Neubauer, Jürgen, *Máximo líder Fidel Castro*, Praha 2007.
- Komárek, Valtr, *Che Guevara – poslední politický romantik*, dostupné z WWW: <<http://www.nekultura.cz>> [citováno 20. března 2009].

PŘÍLOHY:

1. Plattův dodatek, 1902:

Prezident Spojených států je tímto zmocněn „odevzdat vládu a kontrolu nad ostrovem Kuba jejímu lidu“ tak brzy, jak bude na řečeném ostrově ustavena vláda podle ústavy, která – buď jako svou součást, nebo v souladu s dodatkem navíc – bude definovat budoucí vztahy Spojených států s Kubou v zásadě podle následujícího:

1. Že vláda Kuby nikdy neuzavře smlouvu nebo jinou dohodu s žádnou zahraniční mocností nebo mocnostmi, která by narušila nebo by směřovala k narušení nezávislosti Kuby, ani žádným jiným způsobem neumožní nebo nedovolí žádné zahraniční mocnosti nebo mocnostem získat kolonizaci nebo pro vojenské či námořní účely nebo jinak umístění na nebo kontrolu nad jakoukoli částí řečeného ostrova.
- (A) Že řečená vláda nepřijme nebo neuzavře dohodu o žádném veřejném dluhu, z něž se platí úroky či se musí důvodně snížit finanční rezervy, kdy by po zaplacení současných výdajů vlády nezůstaly adekvátní obvyklé příjmy ostrova.
- (B) Že vláda Kuby souhlasí s tím, že Spojené státy mohou vykonávat právo intervenovat k ochraně kubánské nezávislosti, k zachování vlády adekvátní pro obranu života, vlastnictví a individuální svobody a k odlehčení povinností ve vztahu ke Kubě, vložených na Spojené státy Pařížskou smlouvou, které nyní přijme na sebe vláda Kuby.
- (C) Že všechny akty Spojených států učiněné na Kubě během jejího vojenského obsazení jsou tímto ratifikovány a níže potvrzeny a že všechna zákonná práva tímto budou zachovávána a chráněna.
- (D) Že vláda Kuby bude vykonávat, a bude-li to nutné, rozšíří projekty již navržené nebo jiné vzájemně dohodnuté pro ozdravení měst na ostrově s cílem předcházet častým epidemickým a infekčním nemocem, aby se zabezpečila ochrana lidu a obchodu na Kubě stejně jako obchodu v jižních přístavech Spojených států a lidí tam pobývajících.

(E) Že Borový ostrov bude vynechán z navrhovaného ústavního vymezení hranic Kuby a že zákonný nárok bude ponechán příštímu uspořádání prostřednictvím smlouvy.

(F) Že k oprávnění Spojených států uchovávat nezávislost Kuby a díky tomu chránit tamní lid, stejně jako pro její obranu, vláda Kuby odprodá nebo pronajme Spojeným státům pozemky nezbytné pro zásobování uhlím nebo pro námořní stanice na určitých specifikovaných místech, což bude dohodnuto s prezidentem Spojených států.